

Ur *Internationalen* 26/1998

Richard Jändel

Tillbaka till Barcelona

Spanien-veteranen Helmut Kirscheys revolutionsminnen.

Text och foto Richard Jändel. [vi har här bara tagit med 3 av artikelns foton. I artikeln ingick ytterligare 4 foton].

Det har gått 60 år mellan de båda fotografierna. En mansålder har passerat, jorden har fortsatt att snurra men världen har förändrats. Borta är de röda fanorna liksom den allmänt utbredda idealismen och viljan att stå upp till kamp mot fascismen. Kvar finns en stilla glöd och en dåligt underhållen dröm om en annan världsordning där rättvisan härskar, inte kapitalet. På den gamla bilden står en ung man med ett gevär vid sin sida. Kläderna är inte i bästa skick, men han blickar framåt med en stark optimism. Den nya bilden är ett fotografi av en gammal man, fortfarande obruten men där åldern har börjat ta ut sin rätt.

Kirschey vid Pino del Ebro

Socialisten, antifascisten, solidaritetskampen Helmut Kirschey återvände 1996 till Spaniens för att återse sin ungdoms platser.

Jag kom till ett Barcelona som var täckt med rödsvarta fanor och en begeistring som var enorm. Här hade man de första dagarna av militärens uppror lyckats besegra fascisterna. Som ett resultat av detta och att en stor del av överklassen hade flytt satt plötsligt det anarkosyndikalistiska CNT med makten i sin hand.

När spanska inbördeskriget bröt ut den 17 juli 1936 hade Helmut Kirschey redan år av politisk kamp bakom sig. Helmut föddes i Tyskland 1913 och växte upp i en politiskt medveten familj som arbetade aktivt i det tyska kommunistpartiet. Helmut själv tog avstånd från partiet på grund av bristen på dialog och undfallenheten inför Stalin. Istället gick han med i den anarkosyndikalistiska organisationen FAUD.

Som aktiv i arbetarrörelsen utsattes Helmut för den förföljelse som drabbade all opposition efter Adolf Hitlers maktillträde i januari 1933. Helmut, liksom tusentals andra tyskar, placerades i koncentrationsläger. I november samma år släpptes han och lämnade nästan omedelbart landet. De närmaste tre åren tillbringade han som illegal flykting i Holland. Ständigt jagad av den holländska polisen som ofta lämnade ut flyktingar till Gestapo. Så bröt spanska inbördeskriget ut och Helmut reste genast med en grupp kamrater till Spanien för att få göra där vad man inte fått göra i Tyskland: slåss mot fascismen med vapen i hand.

Plötsligt stanna Helmut framför en stor grå byggnad som tillhör spanska arbetsgivarföreningen. Numera heter gatan Laietana, då hette den Via Durruti, uppkallad efter den legendariska arbetarledaren, och byggnaden var högkvarter för de båda anarkosyndikalistiska organisationerna CNT och FAI.

— Däri ett rum på andra våningen hade jag mitt kontor, förklarar Helmut och pekar. Jag, en anarkosyndikalist, som tidigare varit polisens främsta motståndare blev plötsligt medlem av en slags utlänningspolis som skulle registrera och kontrollera den tyska nazistiska verksamheten i staden. Tänk att komma från att ha varit flykting, ständigt vara beredd på att röra på sig, till att bli varmt mottagen och plötsligt vara någonting. Det var någonting helt otroligt, vilken känsla det var, man måste vara en stor poet för att kunna beskriva det. Så tystnar Helmut och funderar en stund innan han fortsätter:

— Jag älskar Barcelona. Människorna här är så antiauktoritära, inte alls som i Tyskland. Här var jag lycklig och för första gången i mitt liv fick jag leva ordentligt. När jag återser Barcelona blandas sorg med glädje. Tänkt om vi hade fått behålla vad vi åstadkommit. Jag hade varit lycklig om jag fått stanna här, om Franco hade förlorat hade jag definitivt blivit Barcelonabo.

Vi sätter oss på en uteservering och dricker öl. Helmut berättar om Buenaventura Durruti, den enkle mannen från gatan som blev en legend i hela Spanien när han tillsammans med Francisco Ascaso ledde befrielsen av Barcelona under julidagarna. Senare blev han brigadgeneral, men hans ställning förändrade honom inte, han var samme person. En man som fick andra att lyda utan att befalla. Så en dag förändrades allt.

— Jag satt på mitt kontor den 19 november när folk plötsligt kom springande genom korridorerna och ropade: Durruti är skjuten! Durruti är skjuten mitt i Madrid! Han hade blivit dödad av en krypskytt och redan dagen därpå fick vi ta emot hans kropp. Den kom med bil från Madrid och människor stod och väntade i tusental med tårarna strömmande utefter kinderna.

Las Ramblas, Barcelonas Champs Elysées, fick sitt namn efter det arabiska ordet för uttorkad flodfåra. Och en fåra av människor är det som passerar här, även det in är någon risk för uttorkning. Restaurangerna ligger tätt och priserna är turistanpassade: det vill säga att det är dyrt. Här är hela tiden full aktivitet dygnet runt. Människorna slutar aldrig att gå upp och ner längs promenadgatan och i gathörnen står prostituerade och erbjuder sina tjänster helt öppet.

På den trädkantade gatan blandas tidningsstånden, som säljer allt från Lorcas böcker till porrtidningar, med blomsteraffärer och små affärsstånd som säljer djur. Här finns både höns, fåglar, marsvin, akvariefiskar och sköldpaddor för den hugade spekulanten.

— Här ser precis ut som då, bara med den skillnaden att det finns fler restauranger och tidningsstånd. Fortfarande saknar man respekten för djur och de behandlas verkligen illa. Titta bara på vilka små burar de tvingas leva i för att inte tala om den vidriga tjurfäktningen. Jag gick till tjurfäktningsarenan en gång, men gick igen när jag såg tjuren blöda.

Under sina första månader i Barcelona mötte Helmut sin första stora kärlek. Flickan hette Carmen Ruedas Lopez och var från Madrid, men familjen hade blivit evakuerad till Barcelona nå grund av fascisternas ständiga terrorbombningar. Carmens bror arbetade i CNT-huset och genom honom lärde de känna varandra. De gick ofta ut tillsammans på Ramblan, satt på någon av uteserveringarna, gick på bio eller bara promenerade och njöt av folklivet. Trots att demokratiseringen hade fört med sig mycket positivt för den spanska kvinnan i form av mänskliga rättigheter hölls de flesta flickor fortfarande hårt vad det gällde manligt umgänge. Carmen lämnades aldrig ensam med Helmut, men trots det lyckades de få några minuter för sig själva då och då.

Carmen Ruedas López.
Den 20-åriga spanjorska som vann Helmuts hjärta

— En del kyssar blev det faktiskt även om det inte gick längre. Hon förstod ju vad jag var ute efter och kallade mig för "El Pillo", spelevinken. Vi skildes åt när jag reste till fronten och när jag återvände till Barcelona var hon försvunnen. Jag har ofta undrat vad som hände med henne.

På hösten samma år sökte Helmut förflyttning till fronten. Skälen var flera. Ett var att han ansåg att han kommit till Spanien för att kämpa med vapen i hand mot fascismen, ett annat var att det fanns för många ölbordsstrategier i Barcelona. Människor som med ölglas i handen visste hur kriget skulle föras.

Helmut fick sin förflyttning och med ett gevär av modell 1898, lite ammunition och några handgranater sändes han till fronten. Där hamnade han i Division Durrutis internationella kompani, uppkallat efter den tysk-judiske författaren Erich Mühsam som mördats 1934 av nazisterna. Kompaniet låg förlagt vid Pina del Ebro med uppgift att se till så att ingen fascistisk framryckning kunde äga rum. Under sin vistelse vid fronten utbildades kompaniet till ett attackkompani och Helmut befordrades till korpral.

I april 1937 sattes kompaniet in i striderna vid Tardienta och led fruktansvärda förluster. Mot fascisternas utländska elitförband, stridsvagnar och flyg räckte det helt enkelt inte med mod. Efter slaget svarade bara 48 av kompaniets 104 man vid uppropet. Resten var antingen döda eller sårade. Kompaniet hade i praktiken upphört att existera som ett stridande förband och återsändes till Barcelona för att ila och fyllas på med nya rekryter.

Det var på Plaza Catalunya, i slutet av Ramblan, i hjärtat av Barcelona allt hände under de där ödesdigra dagarna i maj 1937. Ett par lastbilar stannade till utanför telefonbyggnaden och polistrupperna utströmmade ut. Regeringen skulle överta byggnaden från fackföreningarna, vilka bara hade att överlämna kontrollen. Männerna som bevakade byggnaden hade aldrig fått meddelandet om övertagandet och såg det hela som en kupp från regeringens sida och så var eldstriden ett faktum.

På ett djupare plan handlade konflikten om något mycket mer betydande än kontrollen över en byggnad. Det handlade om vilken väg Spanien skulle ta. CNT-FAI förespråkade och genomförde en omfördelningen av fabriker och jord från över- och medelklassen till arbetarråd och bondekollektiv. På sikt hoppades man på att kunna genomföra denna frihetliga kommunism i hela Spanien. Majoriteten av deltagarna i den spanska samlingsregeringen däremot var emot kollektiviseringen, dels av ideologiska skäl, dels för att det skulle minska möjligheten att få stöd av de västliga demokratierna i kampen mot Franco.

— Vi fick besked om att vi skulle bygga en barrikad och det gjorde vi. Bröt upp gatsten utanför vårt högkvarter som då var för detta tyska konsulatet och beredde oss på att försvara gatan. Själva striderna blev vi aldrig inblandade i. Vi hörde skottlossning hela tiden, det var allt.

Helmut skakar uppgivet på huvudet och tittar ner i gatan.

— Det var så meningslöst. 500 människor dödades och den enda som var nöjd var fascisterna. De kastade ner flygblad som uppmanade oss att skjuta våra ledare och komma över till dem. Efteråt tycker jag nog att regeringen hade rätt i att telefonbyggnaden skulle skötas centralt, men de skulle ha förhandlat med fackföreningarna, inte gått till attack.

Efter en vecka lade CNT-FAI lade ner vapnen mot löfte om att inga repressalier skulle följa. Några dagar senare arresterades Helmut och de flesta av hans tyska kamrater. De fördes till den ryska hemliga polisens hus vid hamnen.

Vi stannar utanför ett gammalt kloster vars tunga byggnader tornar upp sig för oss och påminner om katolicismens fortfarande starka grepp över Spanien. Före inbördeskriget var det här klostret Santa Ursula beläget i Valencia och är så än i dag. Under kriget hade det en annan funktion: det var ett av den ryska hemliga polisens fängelser. En ickeofficiellt existerande förvaringsanstalt för politiska fångar från vänsterkanten vilka ogillades av makthavarna i Moskva.

— Hit fördes vi från Barcelona och här satt jag inspärrad i nio månader. Varje natt kom ryssarna och hämtade någon för förhör i deras hus på Calle Del Pintor Sorolla och man visste inte om personen skulle komma tillbaka igen. Ingen blev avrättad, men det visste vi inte då. Jag minns att jag låg vaken om nätterna och undrade: kommer de och tar mig i natt?

Helmut och hans kamrater beskylldes för att tillsammans med det antistalinistiska marxistiska partiet POUM ha planerat en kupp för att störta regeringen. Förhørsledarna försökte att med hot och löften om fri lejd ut ur Spanien förmå de anklagade att skriva under en bekännelse. Alla förstod att en underskrift vore detsamma som att skriva under sin egen dödsdom.

— Majdagarna var bara en ursäkt för ryssarna att göra sig av med all opposition. Samtidigt handlade det om sovjetisk utrikespolitik. Genom att krossa den revolution vi inlett ville man

visa västvärlden att här handlade det enbart om att stå emot fascismen, inte förändra samhället. Genom det hoppades man på att vinna England och Frankrikes sympati.

Klostret är stängt för alla besökare, men med hjälp av Helmut spanska och en viss tur lyckas vi komma in. Vi får träffa abbedissan och när Helmut förklarar sitt ärende visar det sig att hon mycket väl känner till historien och att han inte är den förste som återvänt för att minnas. Vi får se rummet där Helmut tillbringade nio månader och klostergården där fångarna fick ta sina dagliga promenader.

— Jag är tillbaka här för första gången sedan kriget och det är en speciell känsla att vara här. Allt kommer liksom tillbaka, alla minnen. Man var så förtvivlad när man satt här. Vi hade kommit till Spanien med våra ideal och drömmar för att slåss mot fascismen och så blev vi istället fängslade. Det var mycket deprimerande.

Månaderna gick och för Helmut och hans kamrater verkade tiden stå stilla, på utsidan. En mängd internationella syndikalistiska organisationer, bland annat den svenska SAC, arbetade hårt för att få fångarna frisläppta. Trycket på den spanska regeringen blev till slut för starkt och i april 1938 släpptes fångarna. Helmut återvände till Barcelona, men blev besviken över vad han såg i staden.

— Det var uppenbart att CNT-FAI hade förlorat sin makt. Revolutionen hade avstannat och själva kriget gick allt sämre. Fronten kröp allt närmare och hopplösheten spred sig. CNT sade sig inte kunna garantera för vår säkerhet och tyckte vi skulle lämna landet.

I maj samma år lämnade Helmut Spanien och sökte sig via Frankrike och Holland så småningom till Sverige. Som flykting levde han under många år under ständigt utvisningshot, men tack vare ett idogt arbete från SAC och Ingrid Segerstedt-Wiberg fick han slutligen stanna.

Uppe på fästningen Montjuich vilar friden. Härifrån kan man på ena sidan se ut över ett Barcelona vars centrum nästan täcks av gaser, och ett blått Medelhav på andra sidan. Det är måndag och museet är stängt och turisterna få. Några vänliga parkarbetare visar oss vägen till den plats vi söker: monumentet över den katalanske presidenten Luis Companys och de 25 000 människor som sköts här uppe efter Francos seger 1939.

— Människorna buntades samman med taggtråd, sköts ned med kulsprutor och dumpades i en djup grav. Inte alla dog av kulorna utan många begravdes levande och över platsen planterades gräs. Man säger att Luis Companys sparkade av sig skorna när han skulle skjutas. Han ville dö med fötterna på Kataloniens jord.

Helmut sätter sig på en bänk. Plötsligt ser han för första gången ut som de 85 år han är. Kanske är det minnena från allt det som hände som påverkat honom. Här uppe på den gamla fästningen dog slutligen alla drömmar om en annan värld och tillsammans med dem Helmut's egen ungdomsdröm om en framtid i ett fritt Spanien. Cirkeln har till sist slutits.

Lästips

Richard Jändel har skrivit en hel bok om Helmut Kirschey, se *Helmut Kirschey – en anti-fascists minnen* (Stockholm, Federativ 1998) – Marxistarkivet kommer att publicera den senare.

Se även Richard Jändels artikel [Den frihetliga revolutionen](#) ur antologin *¡No Pasarán! Spanska inbördeskriget och uppgörelsen med fascismen* (Nixon 2008).